

SJEĆANJA MORICA MONTILJA*

Duga kompozicija transporta dugo je drmusala prugom prema Bosanskom Brodu. Već tri dana smo bez hrane, vode i sna.

"Kuda nas vode" pitali smo se između sebe.

Znali smo da idemo u logor. Ali koji? Koliko će te muke trajati?

Bio je juni 1942. godine.

U vagonu nas je bilo šezdeset. Šezdeset napola živih ljudi u svakom vagonu.

Vjera nas nije napuštala. Saznali smo da će dobro čuvan transport upasti u zasjedu. Nada nas nije napuštala.

U Bosanskom Brodu preuzeli su nas Nijemci.

Ustaše su, kadâ smo prebacivani iz uzanih vagona na normalni kolosjek, pokazivale Nijemcima:

"To su partizani sa Romanije!"

U Jasenovcu smo opet bili predati ustašama.

Svrstavali smo se u logoru po trojica u redu. Ljubo Miloš i Majstorović držali su liste i prozivali. Pored njih su stajale tri korpe za rublje. Sve što smo uspjeli da sačuvamo od svojih ličnih predmeta završavalo je u korpama. Ustaše su ipak najviše brinule za zlato. Prstenje su skidali sa ruku, vadili zlatne plombe iz usta.

I Ranko Princip je bio sa nama.

"Ti si ubio Ferdinanda" rekao mu je Miloš. Mi ćemo tebe u stakleni sanduk staviti pa neka svi gledaju.

Odmah je počelo odvajanje. Prvo su tražili zanatlije. Svi su se javili, Ustaše su, zatim, izdvajale svakog desetog.

Ostale su poskidali i potjerali prema skeli.

---

* Sjećanja M. Montilja štampana su u knjizi "Da se ne zaboravi", Sarajevo 1961, na str. 85-88 pod naslovom "Pobjegao sam iz Jasenovca".

Nijema kolona kretala se sporo. Najednom su odjeknuli rafali. Svi su ubrzo bili pobijeni.

Počeo sam da plačem od tog prizora. Jedan drug mi pride i reče: "Čuti, trpi i pamti". To je bila naša parola u logoru.

INTERNA ORGANIZACIJA U RADIONICI

Nastupio je logorski život. Jednako surov za sve. Ipak smo mi koji smo radili u radionici imali više mogućnosti da se udružujemo. Tamo smo i spavali. Radili smo na izgradnji kalorične centrale i dalekovoda.

Sastanke smo držali ukratko, nad klozetskim jamama. Uskoro smo uhvatili vezu u bolnici. Mnogo nam je pomagao dr Marin, jedan od zatočenika slobodnjaka koga su ustaše na kraju strijeljale zbog saradnje sa logorašima. Dr Marin je održavao vezu i sa spoljnim svijetom i tako nam mnogo pomagao.

Jednog dana nekakvi Nijemci donijeli su u radionicu na popravak radio-aparat. Rekli smo da ga je teško popraviti. Ipak smo ga brzo popravili i skinuli sa njega zvučnik, pa svako veče, kada se ukazala prilika, slušali vijesti i prenosili drugim logorašima iz naše organizovane grupe.

U medjuvremenu u logoru su se dešavale strašne stvari. Sjećam se da je jednom dovedena ogromna masa Cigana iz Vojvodine. Brzo su bili likvidirani.

Jednog dana, dok smo slušali vijesti naglo su u radionicu upale ustaše. Radio je stajao na stolu. Ustaše su to opazile i počele ispitivanje. Pokušali smo da objasnimo da je radio na popravku i da ga nismo mogli popraviti. Na radiju nije bilo zvučnika pa je izgledao kao pokvaren. Medjutim, to ipak nije pomoglo. Odveli su nas u zvonaru i dugo ispitivali.

Bili smo stručnjaci bez kojih nije mogla da radi centrala, pa su nas kaznili batinjanjem. Dvadeset i pet svakom, preko kozlice. Ja sam poslije pet batina pao u nesvijest. Drugovi iz radionice poslije su mi stavljali krpe na krvava mjesta na kojima je i koža bila skinuta.

Radio-aparat smo ipak sačuvali. Nijemci, dok sam bio u logoru, nikad nisu došli po njega, a ustaše ga nisu uzele, vjerovatno zbog Nijemaca i zbog toga što je bio "neispravan".

PRIPREMA ZA BJEKSTVO

Logorski život tekao je u vječitom strahu. Dolazili su i padali drugovi koje sam od ranije poznavao. Ništa se nije moglo učiniti. Jedino nas nije napuštala vjera u pobjedu.

Jednog dana, na zahtjev Luburića, pozvali su me u logorsku upravu. Trebalo je izgraditi telefonsku liniju između Krapja i Jasenovca.

Ušao sam prvi put u štab. U sobi gdje je bilo više ustaša, među kojima Luburić, Matković, Miloš i drugi, na zidu su bila dva ukrštena noža.

Razgovarali su da se telefonska linija podigne na visoke stubove od 12 metara, da je partizani ne sijeku. Pri pomenu partizana ustaše su okretale glave u pravcu Kozare i Prosare.

Pitali su me za koliko dana telefonska linija može da bude gotova. Rekao sam za mjesec dana.

Ustaše su naredile da se posao svrši za 15 dana.

Prilika da izadjem iz logora, makar i pod jakim ustaškom stražom, dala mi je nadu za mogućnost bjekstva. Dogovorio sam se sa drugovima. Trebalo je uhvatiti i spoljnu vezu, eventualnu pomoć izvan logora, kako bi akcija u potpunosti uspjela.

Drugovi su me savjetovali da oduljim posao što duže mogu, kako bi se uhvatila spoljna veza.

I dok je organizacija radila na uspostavljanju veze, grupa od 25 zatočenika išla je svaki dan na krčenje šume i postavljanje stubova.

Sjećam se, prolazili smo otvorenim kamionom cestom, a granje jabuka i krušaka savijalo se do zemlje od dobrog roda. Plodovi su nas u prolazu gotovo dodirivali, ali nismo smjeli da uberemo. Za ubranu krušku od strane logoraša dobijala se kugla u glavu. Ustaše su za sebe brale plodove koliko su htele i obijesno se sladile.

ŠIFRA: PODIGNUTI ŠEŠIR

Radovi su sporo odmicali. Ustaše su se ljutile i tjerale ljude na brži rad. Umorni i iscrpljeni ljudi teško su radili. Pet dekagrama hljeba za cijeli dan, uz slabu čorbu, nije bilo dovoljno ni za održavanje života, a kamoli i za težak rad.

Veza je ipak proradila. Dr Marin je javio da će partizani doći u pomoć. Trebalo je svakog dana očekivati partizansku zasjedu u šumi. Kada sve bude uređeno dr Marin će obavijestiti podignutim šešikom.

Na dignuti šešir nije trebalo dugo čekati. U međuvremenu u radionici sam izradio od jedne turpije nož da mi se nadje za svaki slučaj.

Jednog jutra, dok smo prolazili logorom na rad, vidio sam dra Marina kako skida šešir.

Nešto mi je prostrujilo tijelom.

Tračak nade sada je gotovo postao i stvarnost. Cijelo tijelo počelo je da drhti. Zar će uskoro doći kraj mojim patnjama mislio sam, prosto ne vjerujući.

Prešli smo preko skele bez teškoća.

Sjećam se kada smo se ukrcali na skelu da je skelar rekao:

"Nekome je danas svanuo divan dan ..."

Iskrkali smo se po običaju i krenuli u pravcu šume. Prošli smo jedno 200 metara kad odjeknu pucanj. Pri-letio sam uz mitraljesca i tako ga snažno udario da sam mu oko izbio.

Nastao je metež. Pucalo se na sve strane. Došli su partizani. Nisam ni osjetio da sam ranjen. Bio sam teško ranjen u obje noge.

Na domaku slobode opet sam nastradao. Ali pomi-sao da ginem u slobodi dala mi je mnogo olakšanja.

Za čas je likvidirana ustaška pratnja. Mene su partizani odnijeli na nosilima.

U mukama teških rana pošao sam prema slobodi.

Moric Montiljo